

Nailje Malja-Imami
Filološki fakultet
Univerzitet u Beogradu

Školstvo na albanskom jeziku na Kosovu i jugu Srbije (1945-2015)

Apstrakt:

Cilj rada je da prikaže istorijski pregled razvoja školstva (1945-2015) na albanskom jeziku na Kosovu i na Jugu Srbije, na području Preševa, Bujanovca i Medveđe. Posle Drugog svetskog rata, uspostavljanjem socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa, ispravljene su istorijske nepravde prema albanskom narodu u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, kada nije imao pravo na školovanje na maternjem jeziku. Iz godine u godinu, i pored mnogobrojnih problema sistematski se širila nastava na albanskom jeziku u osnovnim i srednjim školama, a 1960. udareni su temelji i fakultetskom obrazovanju. Razvoj školstva na albanskom jeziku na Kosovu na svim nivoima do 1990. godine, i pored ideoloških i političkih ograničenja, imalo je vidne rezultate u školovanju mnogih naraštaja albanske nacionalnosti. Posle 1999. godine Kosovo je osamostalilo svoje školstvo, dok su Albanci na Jugu Srbije delimično ostvarili pravo na tretiranje nacionalnih tema.

Ključne reči:

školstvo na albanskom, Kosovo, Jug Srbije, Srbija, obrazovna politika

1. Školstvo na albanskom jeziku na Kosovu (1945-2015)

Odmah posle Drugog svetskog rata, na Kosovu i u drugim krajevima Jugoslavije, socijalističko državno uređenje omogućilo je i afirmisalo školovanje i albanskom stanovništvu, što je bilo potpuno onemogućeno u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Na zahtev poverenika za prosvetu Kosova Mite Miljkovića, iz Albanije je 1945. odmah poslato 20.000 primeraka bukvara *Kendimi im i parë* (Moja prva čitanka), a zatim su slate i druge školske knjige. Upućeno je blizu 100 učitelja i nastavnika za osnovno i srednje obrazovanje na Kosovu (Berisha, 1994, 32-34).

Do školske 1954/55. godine na Kosovu su osnovne i srednje škole bile organizovane prema nacionalnom principu. Školske 1944/45. godine bilo je 278 četvororazrednih osnovnih škola na Kosovu u kojima je nastavu na albanskom jeziku pohađalo 11.573 učenika, a njih 15.427 na srpskom jeziku. U školskoj 1951/52. postojalo je 517 osnovnih škola (četvorogodišnjih) sa nastavom na albanskom jeziku, 305 na srpskom jeziku i četiri na turskom jeziku, zatim osam mešovitih osmogodišnjih škola sa nastavom na albanskom i srpskom, četiri pune gimnazije i 46 nižih gimnazija sa nastavom na albanskom i 83 sa nastavom na srpskom jeziku, kao i 10 stručnih škola sa nastavom na srpskom i dve (učiteljske) sa nastavom na albanskom jeziku (Stojković, Martić, 1953, 146 - 147).

Školske 1958/59. bilo je ukupno 582 četvorogodišnjih osnovnih škola, 35 šestogodišnjih i sedmogodišnjih i 116 osmogodišnjih osnovnih škola. U njima je bilo upisano 86.195 učenika u odeljenjima na albanskom jeziku, 47.550 u odeljenjima na srpskom jeziku i 3.404 u odeljenjima na turskom jeziku. U srednjim školama nastavu na albanskom pratilo je 3.216 učenika, na srpskom 4.770, a na turskom 124. U to vreme budućí kadrovi za obrazovanje na albanskom formirali su se u dve učiteljske škole, u Prištini i Đakovici.

Preokret u politici prema albanskoj narodnosti u Jugoslaviji nastao je posle Zaključaka Izvršnog komiteta CK SKJ o pitanjima nacionalnih manjina“ (02.03.1959), u kojima se kaže da su nacionalne manjine „sastavni deo jugoslovenske socijalističke zajednice i da je potrebno „u domenu manjinskog školstva osposobljavati školsku mrežu kako bi što potpunije obuhvatala i učenike iz redova nacionalnih manjina. Zaključci su poslani osnovnim organizacija SKJ, ali su široj javnosti obelodanjeni 28. juna 1962. u listu *Komunist* (Imami, 2000).

Pozitivne promene u obrazovanju na albanskom jeziku nastale su početkom šezdesetih godina. Zavod za izdavanje udžbenika u Beogradu izdao je 1963. knjige starijih albanskih pisaca (Naim Frašeri, Fan Noli, Miđeni, Ndre Mjeda, Andon Zako Čajupi, Kristo Floći i dr.), čime je albanskim učenicima na Kosovu omogućeno da upoznaju svoju nacionalnu književnost. U okviru nastavnih programa škola u Srbiji izvršene su dopune u odnosu na albansku istoriju (Imami, 2000).

Veliki broj vrhunskih kadrova formiran tokom pedesetih i šezdesetih godina na Beogradskom univerzitetu, prenosio znanje u nastavi na albanskom jeziku na svim nivoima školovanja na Kosovu. Uz kadrovsku pomoć Beogradskog univerziteta, u Pri-

štini je 1960. osnovan Filozofski fakultet. Otvaranjem još nekoliko fakulteta, početkom 1970. osnovan je Univerzitet u Prištini, sa četiri fakulteta i pet viših škola. Te godine na njemu je bilo upisano 10.368 studenata, 5.707 na albanskom i 3.916 na srpskom jeziku.

Školske 1970/71. godine broj osnovnih škola je dostigao 824, u kojima je nastavom na albanskom jeziku obuhvaćeno 177.197 učenika, na srpskom 61.923 učenika, a na turskom 2.413 učenika. Srednjih škola bilo je ukupno 69, sa 24.667 učenika u odeljenjima na albanskom jeziku, 16.891 u odeljenjima na srpskom jeziku i 613 u odeljenjima na turskom jeziku (Kosovo nekad i danas, 1973, 554).

Međutim, po izbivanju političke krize na Kosovu 1981. godine, prema jednom broju nastavnika i učenika preduzete su veoma oštre mere. Revidirani su nastavni programi i udžbenici na albanskom jeziku. Zabranjena je upotreba udžbenika i tri priručnika za osnovno i srednje obrazovanje, 10 udžbenika za univerzitetsku nastavu i 20 knjiga pomoćne literature. Iz čitanki za albanski jezik i književnost za osnovne i srednje škole uklonjeno je 35 sadržaja. Odmah je iz osnovnih i srednjih škola udaljeno 298 nastavnika i 1.015 učenika, a sa Univerziteta u Prištini 14 profesora i 179 studenata (Beqaj, B., 1988, 604 - 607). U periodu od 1981. do 1989. godine iz srednjih škola je udaljen 1.051 učenik, sa univerziteta je udaljeno 568 studenata i ukupno 388 nastavnika na svim nivoima obrazovanja (Hyseni, 2000).

Nastava van državnog sistema Republike Srbije

Kada je nastava na albanskom jeziku na Kosovu 1989. stavljena van zakona, u osnovnim školama bilo je upisano 304.836 učenika, a u srednjim njih 71.257. Albanskim učenicima više nije bilo dozvoljeno da koriste školske zgrade 35 osnovnih i 60 srednjih škola, a tamo gde je to bilo moguće, nastava se izvodila samo popodne, posle 14 časova, i to samo u učionicama, dok druge prostorije, kao ni učila, nisu bila dostupna. I na fakultetima je ukinuta nastava na albanskom jeziku.

Demografski stručnjak, Srđan Bogosavljević, ukazuje na zabrinjavajuću činjenicu da počev od školske 1989/90. godine, škole na albanskom jeziku praktično zamiru, jer je broj učenika jedva premašivao sedamnaest hiljada. „Paralelno se smanjio i broj nastavnika, a broj osnovnih škola je pao sa 943 na 110, dok je broj srednjih škola pao sa 72 na 6. Razvijen je alternativni sistem školstva, koji je ispunio stvorenu prazninu, ali o njemu nema zvaničnih podataka. No već i sama činjenica da se obrazovanje seli u sive prostore pokazuje koliko je problema na srpsko-albanskoj relaciji stvoreno, a ne rešenje“ (Sukob ili dijalog, 1994, 27).

Posle raspada socijalističke Jugoslavije i ukidanja relativne autonomije Kosova, vlast Republike Srbije nametnula je veliki broj „privremenih mera“ albanskoj nacionalnosti: „U obrazovanju je albanskim učenicima nametnut srpski kurikulum; kad su nastavnici protestovali, dobili su otkaze, ograničili su broj dece koja mogu da pohađaju nastavu na albanskom, a uz pomoć policije onemogućavali su učenicima i nastavnicima da uđu u škole. Usledila je politika 'nacionalizacije', tako da je za 36.000 albanskih

učenika koji su završili osnovnu školu 1991. godine, u srednjim školama bilo samo 6.000 mjesta (za sve srpske i crnogorske učenike bilo je mjesta). Preko 860 članova nastavnog osoblja otpušteno je sa Prištinskog univerziteta, pa je to u suštini postala čisto srpska institucija“ (Tematski izveštaj, 2001, 13).¹²⁴

Kad je reč o školskim bibliotekama, njih je 1986. godine bilo 367, sa 1.231.000 knjiga, dok se taj broj 1995. godine, kako svedoče *Godišnjaci* Republičkog zavoda za statistiku Srbije, sveo na svega 144, sa ukupno 578.000 knjiga. U odnosu na 1986. godinu u bibliotekama Kosova manje je bilo za 653.000 knjiga! (Statistički godišnjak Srbije, 1986, 1995)

Analitičar Dušan Janjić napominje da su u kontekstu ovakve politike doneseni brojni zakoni, među kojima i Zakon o postupanju republičkih organa u posebnim okolnostima (1990). Usledilo je zatvaranje škola, otpuštanje nastavnika i ograničavanje upisa u škole na albanskom jeziku; obustavljeno je finansiranje onih škola koje se „ne pridržavaju jedinstvenog obrazovnog programa za Srbiju“, itd. Posledica je toga, ističe Janjić, da je onemogućeno da oko 250.000 đaka redovno nastavi školovanje. U srednje škole je moglo 1991. da se upiše svega 28,8% đaka. Zatvorene su brojne osnovne i srednje škole i uvedena je segregacija po nacionalnoj osnovi (Sukob ili dijalog, 1994, 148 - 149).

U takvoj situaciji, u periodu od 1992. do 1998. nastava na albanskom jeziku, na svim nivoima, bila je samoorganizovana van školskog sistema Republike Srbije. U *Tematskom izveštaju o nacionalnoj obrazovnoj politici na Kosovu*, Pakta stabilnosti za Jugoslovensku Evropu, 22. juna 2001, navodi se: „Novac za plate nastavnika dobijao se od 3% 'poreza na dohodak' koji su prikupljale poreske vlasti 'u sjenci' koliko su mogle od sindikata i dijaspore kosovskih Albanaca. (Državni fond Republike Kosova u senci, skupljao je donacije u skoro svim zapadnim zemljama, i ostvarivao je skoro 30% državnog budžeta u senci.) 'Paralelne' škole, iako donekle tolerisane od strane srpskih vlasti, bile su predmet represija i prijetnji. Kvalitet je neminovno trpio pa se broj smanjivao, naročito među djevojčicama. Do 1996. godine, upis u osnovne škole opao je za 12%, upis u srednje škole za 21%, a upis na fakultete za pola. Knjige su bile hroničan problem, naročito udžbenici iz nauka za starije učenike ili iz medicine za studente“. Školske diplome imali su pečate „Kosovo Republika“ (Tematski izveštaj, 2001, 8).

Nastavu na albanskom jeziku u „paralelnom“ sistemu obrazovanja pohađalo je 1998. godine 266.400 učenika osnovnih škola, 58.700 srednjih škola i 16.000 studenata. Kada su te godine u aprilu izbili oružani sukobi na Kosovu oko 95.000 dece prekinulo je obrazovanje. Inače, procenjuje se da je u pomenutom periodu nastavu pohađalo oko 80% dece starosne grupe 7–15 godina i samo oko 38% starosne grupe 16–18 godina (Tematski izveštaj, 2001, 9).

¹²⁴ Zbog nedostupnosti sajta sa srpskim prevodom, upućujemo čitaoca na sajt na engleskom jeziku: *Thematic Review Of National Policies For Education – Kosovo*. 22-Jun-2001. Pact for South Eastern Europe. [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CCNM/DEELSA/ED\(2001\)6&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CCNM/DEELSA/ED(2001)6&docLanguage=En)

Pod pritiskom međunarodne zajednice i uz posredovanje katoličke humanitarne organizacije Sveti Egidio (St. Egidio), koju je zastupao monsijor Vinčenc Palja, predsjednik Jugoslavije Slobodan Milošević i dr Ibrahim Rugova, bez navođenja funkcije, potpisali su, ne sastavši se, 1. septembra 1996. godine bezuslovni dogovor o vraćanju albanskih učenika i studenata u školske objekte na Kosovu, ali su pitanja o programima nastave ostala otvorena. Posle dužeg odlaganja, u Prištini su 23. marta 1998. godine potpisali sporazum o obrazovanju na Kosovu ministar za Kosovo u Vladi Srbije Ratomir Vico i viši savetnik Demokratskog saveza Kosova Fehmi Agani. Taj sporazum je predviđao postepeni povratak albanskih učenika u zgrade škola i fakulteta do 30. juna 1998. godine, što je u praksi delimično ostvareno samo za nastavu na fakultetima, a skoro da se uopšte nije sprovodio za osnovno i srednje obrazovanje.

Nastava pod okriljem civilne misije Ujedinjenih nacija UNMIK

Dolaskom međunarodnih bezbednosnih snaga (KFOR) i uspostavljanjem privremene administracije UN na Kosovu (UNMIK) u junu 1999. godine, nastale su nove okolnosti razvoja školstva na Kosovu. Iako je Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti predviđeno multietničko društvo na Kosovu, u stvarnosti je samo mali broj škola bio multietničkog karaktera, a i one su radile u odvojenim smenama.

Tokom druge polovine 1999. godine, stanovništvo na Kosovu se vrlo brzo etnički razdvojilo, a u isto vreme su se i škole teritorijalno razdvojile po nacionalnom sastavu. U osnovne škole sa nastavom na albanskom jeziku školske 1999/2000. upisalo se 265.374 učenika, u srednje 73.961, a u visoke 22.058 studenata (Hyseni, 2000). Novi obrazovni sistem uspostavljen je u septembru 2000. godine po direktivi UNMIK-a br. 2000/51, kojom se propisuje da obavezno obrazovanje počinje u uzrastu od šeste godine starosti.

Šematski prikazana, struktura opšteg obrazovnog sistema na Kosovu od septembra 2001. godine podrazumevala je:

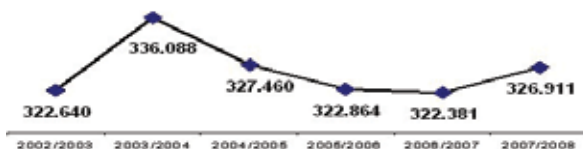
- osnovno obrazovanje, 5 razreda,
- niže srednje obrazovanje, 4 razreda,
- više srednje obrazovanje, 3-4 razreda,
- prijemni ispiti za upis u više srednje škole (stručne i opšte),
- završni ispit posle 3. razreda srednje stručne škole,
- završni maturalni ispit posle 13. razreda,
- prijemni ispit za upis na univerzitet.

Osnovno, niže srednje i više srednje obrazovanje je besplatno. Samo tokom osnovnog nivoa obrazovanja učenici dobijaju besplatne udžbenike (Ligji nr. 2002/2).

U tematskom izveštaju Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu o obrazovanju na Kosovu navodi se da je obrazovni sistem, koji je Kosovo nasledilo iz prošlosti prilično „rigidan u metodama nastave i učenja“, što je dalje negativno uticalo „na kvalitet nastave i obrazovni proces u celini“. Navodi se da zbog izolacije u poslednjoj deceniji „kosovski obrazovni sistem nije mogao apsorbovati neke glavne promene u obrazovanju (naročito u oblasti di-

daktike, nastavne prakse, pedagogije) koje su se odvile u OEBS-u ili nekim bivšim komunističkim zemljama Centralne Evrope... Nastava je uglavnom autoritarna, frontalna ili direktna; model nastavnika kao centralne ličnosti je dominantan. Teoretska nastava je uobičajena, sa malo pažnje posvećene tehnikama otkrivanja i grupnom radu, debatama, rešavanju problema, izradi projekata, pravljenju portfolija. Nastavnici koriste metod predavanja, a učenici memorišu materijal. Izuzeci su uglavnom u eksperimentalnim programima koje su razne nevladine organizacije uvele u nekoliko škola, kao i jedan broj lokalnih inicijativa“ (Tematski izveštaj, 2001, 16).

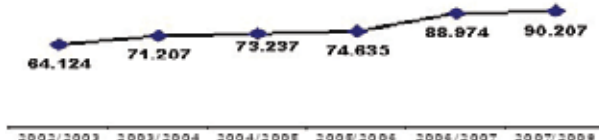
Tabela 1. Broj učenika u osnovnom obrazovanju od 2002/2003. - 2007/2008.

Izvor: Enti statistikor i Kosovës, http://www.ks-gov.net/ESK/index.php?option=com_content&view=article&id=105&Itemid=91 [Pristupljeno: 05.02.2010]

Smanjenje broja učenika u 2004/2005. školskoj godini objašnjava se činjenicom da u periodu od 2003/04. godine nisu bili uključeni podaci o broju učenika koji su učili na srpskom jeziku, a drugi razlog je smanjenje broja učenika zbog manjeg broja rođene dece tokom 1999. godine.

Tabela. 2 Broj dece u srednjem obrazovanju od 2002/2003 – 2007/2008.

Izvor: Enti statistikor i Kosovës, http://www.ks-gov.net/ESK/index.php?option=com_content&view=article&id=105&Itemid=91 [Pristupljeno: 05.02.2010]

Školske 2014/2015. godine na Kosovu bilo je ukupno 1.153 državnih škola, od toga 43 predosnovnih (36 matičnih i 7 isturenih odeljenja), 985 osnovnih + niže srednjih (633 matičnih i 352 isturenih odeljenja), 119 srednjih (103 matičnih i 16 isturenih odeljenja) i 6 stručnih (bez isturenih odeljenja). Te školske godine upisao se 388.351 učenik, i to u predosnovnu nastavu 20.875, u osnovnu + niže srednju 275.887, u srednju 86.219. Po etničkoj pripadnosti broj učenika koji prate nastavu na albanskom je sledeći: Albanaca 372.794, Bošnjaka 4.351, Roma 1.918, Egipćana 772, Aškalija 4.177, Turaka 2.850, Goranaca 676, Hrvata 31, Srba po nepotpunim podacima 622, i drugih 160 (Statistikat e arsimit, 2013-1024).

Učenici srpske i većina romske i goranske nacionalnosti i dalje uče po planu i programu Vlade Srbije, u čijoj se nadležnosti nalaze i škole. Učenici turske i bošnjačke pripadnosti u potpunosti su integrisani u obrazovni sistem Kosova. Oni nastavu pohađaju na svojim jezicima, po planovima i programima Vlade Kosova. Ni u kosovskim školama ni u paralelnim institucijama Vlade Srbije nastava nije organizovana na romskom jeziku, osim što u Srbiji Romi u osnovnim školama imaju romski jezik kao fakultativni predmet (Etničke zajednice 2007. i 2008, 163).

2. Školstvo na albanskom jeziku na jugu Srbije (1945-2015)

Albanska nacionalna manjina na području Preševa, Bujanovca i Medveđe nastanjuje tri opštine na Jugu Srbije, od kojih u dve čini većinu, u Preševu i Bujanovcu, i relativno ih mali broj u Medveđi. Prema popisu iz 2002. godine, u Centralnoj Srbiji nastanjeno je 59.985 pripadnika albanske nacionalne manjine, što čini 1.10% stanovništva Srbije. Albanski jezik i pismo su u službenoj upotrebi u Preševu, Bujanovcu i Medveđi.

Prva osnovna škola na tom području s nastavom na albanskom jeziku otvorena je u Preševu 7. februara 1945. u kući koju je poklonio meštanin Abdulal Velju, poznata kao „Villa Letafet“, dok su prvi učitelji bili Hilmi Ćerimi, Abdulah Ukšini, Tajar Zulfu iz Elbasana i Demirali Ramadani (Ēmini, 2014, 115). Već školske 1951/52. nastava se održavala u 36 nižih osnovnih škola i u dve osmogodišnje škole u opštinama Preševo i Bujanovac. U Medveđi je prva niža osnovna škola na albanskom jeziku otvorena tek 1967. godine. Prva srednja škola s nastavom na albanskom jeziku otvorena je u Preševu 1961. godine, a deceniju kasnije i u Bujanovcu. U Medveđi je tek u školskoj 2008/2009. diplomirala prva generacija koja je pratila nastavu na albanskom jeziku, na smeru ekonomija u srednjoj tehničkoj školi „Nikola Tesla“, u kojoj se do tada nastava održavala samo na srpskom jeziku.

Međunarodne obaveze Republike Srbije prema manjinama

U pogledu međunarodnih dokumenata, Srbija je nasledila sve one međunarodne obaveze koje je usvojila socijalistička Jugoslavija: Završni dokument Bečke konferencije iz 1989, Parisku povelju 1990, Zaključke sa Ekspertskog skupa o pravima pripadnika nacionalnih manjina u Ženevi 1991. i Helšinski dokument OEBS-a iz 1992. godine. U komentarima tih dokumenata isticano je da je u njima „akcenat na pojedincu“ kada se govori o pripadnicima nacionalnih i etničkih, verskih ili jezičkih manjina, kao i da se sva prava „odnose isključivo na pojedinca dok se kolektivna prava nacionalnih manjina nigde ne pominju“. Naglašavalo se da „u svim dokumentima OEBS-a i OUN postoji jasna odrednica o obavezama pripadnika nacionalnih manjina na lojalnost državi u kojoj žive“ i da kada je reč o oblicima autonomije za pripadnike nacionalnih manjina „nigde nema ni pomena teritorijalne autonomije“. Ovaj navod bio je dostupan na veb stranici

Saveznog ministarstva za inostrane poslove, naslovljenoj: Albanska nacionalna manjina i međunarodni standardi, ali je on u međuvremenu uklonjen.

Posle demokratskih promena, Srbija je prihvatila mnoga međunarodna akta kojima se regulišu ljudska prava i prava manjina. Parlament Srbije je 2005. godine ratifikovao *Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima*, koja je danas pravno obavezujuća u Srbiji. U njoj se, u članu 7. nalaže „poštovanje geografske oblasti svakog regionalnog ili manjinskog jezika“, u članu 8. se insistira na tome da „u pogledu obrazovanja države preuzimaju obavezu“, te da treba da se načine aranžmani koji bi obezbedili učenje istorije i kulture koja se tiče regionalnih ili manjinskih jezika (Zakon o ratifikaciji).

Ustav i Zakoni Republike Srbije o obrazovanju manjina

Ustavom Republike Srbije iz 2006. godine regulisana su osim drugih prava i „pravo na različitost, pravo na očuvanje posebnosti, kolektivna prava nacionalnih manjina (informisanje, kultura, obrazovanje, službena upotreba jezika) i pravo na samoupravu“ (Gojković, 5). *Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* iz 2002. godine regulisan je status nacionalnih manjina. Nevena Gojković navodi da se ovim zakonom kolektivna prava nacionalnih manjina ostvaruju kroz kulturnu autonomiju. „Suština kulturne autonomije je pravo na očuvanje posebnosti i zaštita njihovog kolektivnog identiteta, kroz koju se garantuje pravo na korišćenje jezika i pisma, školovanje na maternjem jeziku, pravo na korišćenje imena i prezimena, osnivanje privatnih obrazovnih institucija, informisanje itd. [...] Dakle, suštinu kulturne autonomije čine: pravo na službenu upotrebu jezika (ukoliko u opštini živi više od 15% stanovništva koje pripada jednoj nacionalnoj manjini), obrazovanje, kulturu i informisanje“ (isto, 7). *Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* iz 2004. godine regulisano je da se pripadnici nacionalnih manjina mogu obrazovati na svom jeziku ili dvojezično, da je za održavanje nastave na maternjem jeziku potrebno da se u jednom razredu prijavi najmanje 15 učenika, ali je moguće i da uz dozvolu ministra prosvete taj broj bude manji. Uz učenje maternjeg obavezno i učenje srpskog jezika, a u slučaju da se pripadnik manjinske zajednice odluči da pohađa nastavu na srpskom, škole treba da obezbede pohađanje maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture. (isto, 9). Najzad, *Zakonom o lokalnoj samoupravi* iz 2002. sa izmenama iz 2006. i 2007. godine, regulisano je da se na lokalnom nivou vodi računa o pravima nacionalnih manjina koja se odnose na osnivanje i rad obrazovnih institucija, zaštitu kulturnih dobara, obezbeđivanje javnog informisanja, uvođenje jezika i pisma u javnu komunikaciju, kao i na rad biblioteka, muzeja i drugih ustanova kulture (isto, 10).

Društveno-politički problemi vezani za nastavu na albanskom jeziku na Jugu Srbije

Otpuštanje profesora i drugi oblici isključivanja s posla 1989. godine spadaju u prve povrede prava na rad i prava manjina na obrazovanje na maternjem jeziku. Jedan broj uglednih profesora albanske nacionalnosti tada je otpušten iz Obrazovnog centra

u Preševu, kada je ova ustanova proglašena „leglom albanskog nacionalizma i iredentizma“. Fond za humanitarno pravo zaključio je da su među problemima sa kojima se manjine suočavaju u obrazovanju neadekvatni školski objekti, nedostatak učila, neadekvatni nastavni planovi i programi, nepriznavanje diploma stečenih na Kosovu u periodu 1991-2001. godine i nemogućnost uticaja manjina na izbor rukovodstava škola (Albanci u Srbiji, 13).

U publikaciji Fonda za humanitarno pravo ističe se da nastavni planovi i programi predstavljaju ključno pitanje u obrazovanju svih manjina u Jugoslaviji. „Ovaj problem nije zadovoljavajuće rešen ni kod albanske manjine. Učenici još uvek u nastavi na albanskom jeziku uče po planovima i programima usvojenim 1989. godine. Udžbenici su samo prevedeni na albanski jezik, ali ne i dopunjeni odgovarajućim nastavnim jedinicama koje bi obrađivale albansku kulturu i istoriju“ (isto,76).

Tek posle demokratskih promena u Srbiji bilo je moguće razgovarati o problemima u vezi sa obrazovanjem albanske manjine na jugu Srbije. Fond za humanitarno pravo ističe da su tada albanski predstavnici više puta iznosili predloge za poboljšanje stanja. Oni su tražili da Albanci učestvuju u upravljanju školama, da se zakonski omogući osnivanje osnovnih i srednjih škola sa odvojenim nastavnim planovima, programima i udžbenicima na albanskom jeziku, zatim osnivanje posebnog prosvetnog komiteta (Srbija-Kosovo) kojim bi se uredila pitanja školovanja Albanaca sa ovog područja u srednjim školama koje ne postoje u preševskoj dolini i u višim i visokim školama na Kosovu, priznavanje svih diploma stečenih u srednjim, višim i visokim školama na Kosovu i Prištinskom univerzitetu u periodu 1991-2001. godine, ubrzavanje procedure nostrifikacije diploma sa univerziteta u Albaniji i drugim državama, izgradnju i rekonstrukciju školskih objekata i obezbeđivanje opreme za modernizaciju nastavnog procesa (isto, 71).

Izlazak albanskih učenika i nastavnika na Kosovu iz jedinstvenog obrazovnog sistema Srbije odrazio se i na pripadnike albanske etničke zajednice na jugu Srbije. Zbog neadekvatnih nastavnih programa u vlastitom okruženju, nedostatka obrazovnih institucija na maternjem jeziku, a naročito zbog pretvaranja bujanovačke gimnazije u kasarnu, izvestan broj Albanaca iz ovih opština je osnovno i srednje obrazovanje sticao na Kosovu, dok je veći broj njih visoko obrazovanje sticao na univerzitetima u Prištini i Tirani.

Diplome sticane u alternativnim albanskim školama na Kosovu posle 1991. godine nosile su oznaku „Republika Kosovo“. Ove diplome Ministarstvo prosvete Republike Srbije nije prihvatilo kao validne. Demokratske vlasti su pokazale spremnost da ovaj problem reše. Ministarstvo prosvete i sporta je 4. maja 2003. godine dalo mišljenje prema kome „sve diplome izdate na teritoriji Republike Srbije i SRJ imaju direktnu prohodnost na svim delovima teritorije, odnosno ne podležu postupku nostrifikacije. Gore navedeno važi i za teritoriju Kosova i Metohije“ (isto, 75).

U vezi s diplomama stečenim u Albaniji, Ministarstvo je stava da svako lice „ima pravo da zahteva nostrifikaciju ili priznanje ekvivalencije“. Na predstavku Odbora za ljudska prava iz Bujanovca od 20. septembra 2003. godine, Ministarstvo je odgovo-

rilo da „nijednu diplomu koja je izdata sa oznakom Kosovo Republika ovo ministarstvo iz razumljivih razloga ne može priznati. Međutim, sve diplome koje budu overene pečatom UNMIK-a, osim onih koje nose oznaku Kosovo Republika, biće priznate od strane ovog ministarstva“ (isto, 76).

U novembru 2011. godine, tokom tehničkog dijaloga Beograda i Prištine u Briselu o normalizaciji odnosa, doneta je odluka o priznavanju diploma sa Kosova u Srbiji. Dogovoren je reciprocitet, tako da i u Beogradu i u Prištini budu doneti dokumenti koji će urediti ovu oblast, što je i učinjeno 2012. godine. Međutim, Ustavni sud Srbije proglasio je neustavnom uredbu koju je donela Vlada Srbije u aprilu 2014. godine, s tim što je to objavljeno sa čak šest meseci zakašnjenja. U međuvremenu, izmenama Zakona o visokom obrazovanju, koje je predložilo Ministarstvo prosvete, a usvojila Skupština Srbije, predviđeno je da Vlada može da donese ovakvu uredbu. Nova uredba nema posebnih novina u odnosu na staru, ali je utemeljena u Zakonu (Odluka o neustavnosti diploma ozbiljan test, 2014).

Diplomirani kriminolog Besfort Jonuzi, koji je diplomu stekao u Prištini i posle mnogo peripetija uspeo da nostrifikuje svoju diplomu u Srbiji, izjavio je za Radio Slobodna Evropa: „Neću da verujem da postoji neka diskriminacija zato što sam Albanac. Kada smo čuli za sporazum o priznanju kosovskih diploma naravno da smo imali jednu nadu da će ti problemi biti rešeni i da ćemo preskočiti tu situaciju. Ali sad, to naravno predstavlja jedan korak nazad za našu budućnost, jer smo previše fokusirani da studiramo na Kosovu zbog blizine i jezika. Mlade danas uopšte ne interesuju ovi politički problemi, oni su samo zainteresovani da se bave poslovima za koje su studirali i daju doprinos da naše društvo ide napred“ (isto).

Problemi u vezi s nastavnim programima i udžbenicima

Predsednik opštine Preševa Riza Haljimi naveo je u oktobru 2002. godine da je degradacija obrazovnog sistema na tom području otpočela već školske 1983/84. godine, kada su prosvetne vlasti Srbije zabranile korišćenje školskih udžbenika i priručnika koji su štampani u Prištini. Na arbitraran način uvedena je eksperimentalna nastava na zajedničkim osnovama pripremana i planirana za čitavu Jugoslaviju, ali koju nijedna republika nije primenila u praksi. U programu te nastave bila je eliminisana kultura i istorija Albanaca (Halimi, 2002).

Početak devedesetih godina, u to područje slati su udžbenici i priručnici koje je Zavod za udžbenike u Beogradu preveo sa srpskog jezika. Većina nije sadržavala odgovarajuće gradivo za nastavu na albanskom jeziku, a u njima je bilo i mnogo jezičkih i materijalnih grešaka. Takva praksa prekinuta je 1998/99. godine, ali je nastava na albanskom jeziku i dalje održavana bez školskih udžbenika i priručnika. Fotokopirani su školski udžbenici ranijih izdanja. Ministarstvo prosvete Srbije nije prihvatilo predloge da lokalna zajednica formira savete škola, već je duže vreme držala prethodne, arbitrarno izabrane savete (isto).

Prema istraživanju Fonda za humanitarno pravo u Beogradu, stanje u obrazovanju Albanaca na maternjem jeziku tokom poslednje decenije dvadesetog veka bilo je slično stanju u obrazovanju drugih nacionalnih manjina u Srbiji. Kao uzrok tome ističu se „etnocentristički školski programi, uvredljivi sadržaji udžbenika i potpuni centralizam u odlučivanju [koji] još uvek otežavaju adekvatno obrazovanje na albanskom jeziku“ (Albanci u Srbiji, 6).

Krajem osamdesetih i tokom devedesetih, prinudne mere koje su preduzimane u školstvu na albanskom jeziku na jugu Srbije, ozbiljno su narušile odvijanje nastave. U tom periodu se čak zahtevalo korigovanje i menjanje naziva pojedinih škola. Odlukom Sekretarijata za upravne i druge poslova SO Medveđa 8. decembra 1988. godine, u Tupalu naziv osnovne škole „Zejnel Hajdini“ morao je da koriguje u „Zejnel Ajdinović“, kako se u ličnim dokumentima ovaj narodni heroj vodio u Kraljevini Jugoslavije, kada su prezimena Albanaca srbizovana nastavkom „vić“ (Muharremi, 2010, 343). Nastava na albanskom jeziku koja je uvedena 1978-79. u dva odeljenja u srednjoj tehničkoj školi „Nikola Tesla“ u Medveđi, prekinuta je kada su tokom 1987-88. školske godine nastavnici i učenici odbili mere koje su preduzete u izmeni programa nastave. Nastava u toj školi na albanskom nastavljena je 17 godina kasnije, u školskoj 2005-06. godini (isto, 330, 335).

Pozitivan korak učinjen je 2006. godine vraćanjem naziva „Skenderbeg“ gimnaziji u Preševu, koja se tako zvala od 1968. do 1989. godine, kada joj je ime promenjeno u „25. maj“. Ta gimnazija nastala je od albanskih odeljenja otvorenih 1960/1962. u gimnaziju „Bora Stanković“. Prvobitni naziv gimnazije 1964/65. bio je „Agimi i socializimit“ (Zora socijalizma), a upravo je te godine maturalni ispit položilo 52 učenika albanske nacionalnosti koji su pratili nastavu u gimnaziji „Bora Stanković“. Gimnazija je 1968. godine promenila naziv u „Skenderbeg“.

Najbolnija tačka u nastavi na albanskom jeziku u osnovnim i srednjim školama su udžbenici, jer su učenici do 2005/06. školske godine upotrebljavali udžbenike i priručnike namenjene učenicima srpske nacionalnosti, koji su prevedeni s puno grešaka. Njihova upotreba predstavljala je nametanje srpske kulture i tradicije učenicima albanske nacionalne manjine. U izveštaju Mreže odbora za ljudska prava u Srbiji (CHRIS) iz 2007. godine, navodi se da su u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa formirane grupe prosvetnih radnika albanske nacionalnosti koje su radile na izradi planova i programa za predmete: albanski jezik i književnost, istorija, muzičke kultura, geografija, likovna umetnost. Na osnovu njihovih predloga, do sada je izmenjen plan i program za albanski jezik i književnost od I do VIII razreda osnovne škole (izuzev za III razred), ali zbog reakcija Ministarstva prosvete i sporta nisu načinjene nikakve izmene u predmetima istorija, muzička kultura, likovna umetnost i geografija. Oni su ostali neizmenjeni od 1983. godine, a po njima učenici albanske nacionalne manjine daleko više uče i neguju srpsku kulturu i tradiciju od vlastite. Primera radi, udžbenik muzičke kulture od I do VI razreda osnovne škole sadrži 139 pesama na srpskom jeziku, a samo tri na albanskom.

U srednjim školima takođe nema promena u planovima i programima na albanskom jeziku za predmete albanski jezik i književnost, istorija, muzička kultura i likovna umetnost. Oni nisu pretrpeli nikakve izmene od 1983. godine. „Albanski učenici danas više uče srpsku književnost od svoje, budući da je izučavaju iz predmeta srpski jezik kao nematernji predmet (2-3 časa nedeljno) i iz predmeta albanski jezik (u obliku prevoda srpskih dela). Školska lektira na albanskom jeziku sadrži 50% dela albanske književnosti i 50% srpske“ (Mreža odbora, 2007, 59). U izveštaju se takođe navodi da je u Preševu na albanskom jeziku organizovano polaganje stručnog ispita za nastavnike samo za predmet albanski jezik i književnost. Za druge nastavne predmete, polaganje je bilo isključivo na srpskom jeziku (u Nišu i Beogradu), što u pogledu terminologije predstavlja problem za albanske nastavnike, jer škole završavaju na albanskom jeziku (isto).

Nevladina organizacija Inicijativa mladih za ljudska prava uputila je Apel Ministarstvu prosvete Srbije 3. septembra 2012. da se pristupi sistematskom rešavanju problema gotovo potpunog odsustva udžbenika na albanskom jeziku za učenike osnovnih i srednjih škola u opštinama Bujanovac i Preševo. U tom Apelu navodi se: „Dok poslednjih dana pristižu informacije o besplatnim udžbenicima na srpskom jeziku za učenike od I do IV razreda osnovnih škola na teritoriji Srbije, besplatnim udžbenicima i školskom priboru za prvake u Beogradu (...) u Bujanovcu je u šest osnovnih i jednoj srednjoj školi više od 6.000 učenika 3. septembra krenulo na časove gotovo bez ijednog udžbenika koji odgovara standardima i programima koji se primenjuju u ostalim školama u Srbiji. Ista situacija je i u osam osnovnih i dve srednje škole u Preševu, u kojima se školuje više od 7.000 đaka“. U Apelu se takođe navodi da je u prethodnoj školskoj godini jedini udžbenik na maternjem jeziku koji su prvaci sa juga Srbije imali bio *Bukvar*, dok učenici ostalih razreda, osim udžbenika za jezike, nisu imali nijednu drugu knjigu na svom jeziku. Prema podacima Nacionalnog saveta Albanaca u Srbiji, za nesmetano odvijanje nastave potrebno je oko 100 udžbenika za osnovne i oko 400 za srednje škole svih profila.

U Apelu se navode reči učenice 4. razreda gimnazije „Skenderbeg“ (Skenderbeu) iz Preševa: „Ja knjige uzimam od đaka koji su završili razred pre mene i to su uglavnom vrlo stare knjige, još iz vremena kada smo ih nabavljali na Kosovu. Pozajmljujemo ih od dece iz drugih odeljenja koja su se snašla i nabavila pojedine knjige u Albaniji. Uzmem knjigu za čas i onda je vratim drugarima“. Ona navodi da uglavnom svi učenici imaju knjige za nastavu jezika (albanski, srpski, engleski, francuski) štampane u Srbiji, ali da se đaci iz njene škole često suočavaju i sa problemom da udžbenike koje nabave od prethodnih generacija više ne mogu da koriste jer su programi u međuvremenu zastareli. Uz to, Inicijativa mladih za ljudska prava ukazuje na to da obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini funkcioniše bez većih problema, gde se nastava odvija na šest jezika, uz mogućnost dvojezičnog vaspitno-obrazovnog rada sa decom predškolskog uzrasta (Inicijativa mladih, 2012).

Na jugu Srbije (u Preševskoj dolini), po dogovoru Ministarstva prosvete Srbije i Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine u Srbiji, od 2010. godine počelo je

objavljivanje udžbenika za nastavu na albanskom jeziku za osnovne škole. Većina tih udžbenika je prevedena sa srpskog jezika. Do 2014. štampano je 88 udžbenika i radnih svezaka, od kojih su osam napisali domaći albanski autori, za matematiku od 1. do 4. razreda, tri udžbenika za decu predškolskog uzrasta, a 16 udžbenika je po dogovoru uvezeno iz Albanije, među kojima i preuzeti *Bukvar* koji je preštampan uz neznatne politički motivisane korekcije. Za srednje škole nije štampan nijedan udžbenik jer nije dobijena prethodna saglasnost Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine. Većinu udžbenika su štampali licencirani beogradski izdavači: Zavod za udžbenike, Klett i Kreativni centar.¹²⁵

Kada je reč o *Bukvaru* koji je preštampano licencirani beogradski izdavač Klett, to je učinjeno pošto je taj udžbenik prethodno nelegalno uvezen i korišćen u nastavi bez dozvole Ministarstva za prosvetu Srbije. Kasnije, Ministarstvo za prosvetu Srbije i Nacionalni savet albanske nacionalne manjine u Srbiji uz posredovanje ambasadora Albanije u Beogradu Špetima Čaušija su se dogovorili da se uveze *Bukvar*, ali da se izvrši nekoliko korekcija. Kod albanskog slova SH (Š), umesto fotografije Skadra (na alb. Shkodër), sa legendom „Skadar je lep grad, u prvom preštampanom izdanju stoji izmena „Niš je lep grad, a u 2. i 3. izdanju: „Preševo je lepa grad, sa grubom gramatičkom greškom u rodu na albanskom jeziku. Kod slova F, uz reč Flamuri (Zastava), izbačena je slika albanske nacionalne zastave i glupo je ostavljen prazan prostor u koji učenici, po pravilu, ucrtavaju albansku nacionalnu zastavu, što predstavlja rekorekciju. Ako izuzmemo još nekoliko izmena naziva gradova, sve ostalo je kao i u originalu tog bukvara (Gjokutaj, Rrokaj, 2010, 49, 52).

S tim udžbenicima pokriva se najveći deo nastave na albanskom jeziku u osnovnim školama na tom području. Školske 2014/2015. u tim školama bilo je ukupno 3.522 učenika u 16 osnovnih škola, u sedam škola u Preševu (204 odeljenja, 3.599 učenika, prethodne školske godine 3.905 učenika), šest u Bujanovcu (u 144 odeljenja, 2.304 učenika, prethodne školske godine 2.516) i tri u Medveđi (u 18 odeljenja, 61 učenika, prethodne školske godine 55). Tri osnovne škole su multietničke, i to: jedna u selu Reljan, u opštini Preševo, jedna u Gornjoj Jablanici, u Sijarinskoj banji, i jedna u opštini Medveđa. Ukupan broj učenika u osnovnim školama na albanskom jeziku bio je 5.964. Srednjih škola na tom području je ukupno četiri, i to: u Preševu jedna gimnazija (204 odeljenja, 3.599 učenika i jedna tehnička škola (79 odeljenja, 2.222 učenika), u Bujanovcu jedna gimnazija (49 odeljenja, 1.333 učenika) i u Medveđi jedna mešovita tehnička škola (četiri odeljenja, 29 učenika). Ukupno učenika u srednjim školama na albanskom jeziku bilo je 3.584.

Vlada Vojvodine je 19. oktobra 2011. godine donela odluku da se iz pokrajinskog budžeta finansira upis na prvu godinu studija 69 studenata albanske nacionalnosti koji će studirati u Bujanovcu, gde je Ekonomski fakultet iz Subotice, kao deo Novosadskog univerziteta, otvorio istureno odeljenje. Članovi pokrajinske vlade su tim povodom konstatovali da odluka predstavlja, s jedne strane, svojevrsno priznanje

¹²⁵ Podaci su dobijeni ljubaznošću Milice Rodić, savetnice direktorke Službe Koordinacionog tela zadužene za rad u oblasti unapređenja kvaliteta obrazovanja za đake iz albanske zajednice na jugu Srbije.

Univerzitetu u Novom Sadu, a sa druge je doprinos stabilizaciji prilika u tom delu Srbije, kako se navodi u saopštenju Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i javno informisanje (Tanjug, 2011). Reč je o studijama iz oblasti marketinga, a nastava će se izvoditi na oba jezika. Profesori Ekonomskog fakulteta iz Subotice držaće predavanja na srpskom, dok će nastavu na albanskom držati profesori sa Univerziteta u Tetovu (Makedoniji) u zvanju gostujućih profesora Univerziteta u Novom Sadu. Za potrebe nastave na albanskom jeziku u periodu 2010-2014. štampano je preko 50 univerzitetskih udžbenika u prevodu sa srpskog jezika, a u izdanju Koordinacionog tela Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa.

Zaključak

Ovaj rad se bavio političkim implikacijama koje su uticale na razvoj školstva na Kosovu u jugu Srbije (1945-2015). Školstvo u ta dva područja počelo se sistemski da se razvije tek posle Drugog svetskog rata, što je predstavljalo veliki civilizacijski iskorak albanskog stanovništva u tim područjima. U pogledu broja učenika i odeljenja, razvoj je bio progresivan do osamdesetih godina. U pogledu školskih programa, do šezdesetih godina bio je redukovano ideološki i politički u vezi s pojedinim istorijskim događajima i ličnostima, što se odnosilo i na pisce iz albanskog preporoda u XIX veku. Pozitivna promena nastaje sredinom šezdesetih godina kada se jedan broj važnih pisaca uvodi u nastavu i šire obuhvata istorija albanskog naroda. Udžbenici koji su se štampali po programu Sekretarijata za prosvetu Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije koristili su se, po automatizmu, i na Jugu Srbije.

Početak duboke političke krize na Kosovu odrazio se odmah negativno na nastavne programe u osnovnim školama, koje je Ministarstvo prosvete Srbije htelo drastično da redukuje i koriguje, i to posebno na predmetima Istorija, Geografija, Poznavanje društva, pa čak i Muzičke kulture. Posledica toga je bila demonstrativni izlazak školstva na albanskom jeziku na Kosovu iz prosvetnog sistema Republike Srbije devedesetih godina. U isto vreme, na Jugu Srbije u programima nastave uvedena su mnoga ograničenja. Više nisu smeli da se koriste ni novi ni stari udžbenici koji su štampani na Kosovu. Nove udžbenike koji su bili prevedeni sa srpskog i štampani u Beogradu, u Zavodu za udžbenike, albanski prosvetni radnici su ignorisali.

Školstvo na Kosovu se stabilizovalo posle intervencije NATO alijanse i usvajanja Rezolucije 1244 10. juna 1999. godine u Savetu bezbednosti OUN, kojom je na Kosovu uspostavljena unutrašnja suverenost. Na jugu Srbije, pozitivne promene počele su da se pojavljuju tek 2010. godine kada je Ministarstvo prosvete Srbije, uz prethodnu saglasnost Nacionalnog saveta albanske manjine u Srbiji, počelo da odobrava štampanje jednog broja udžbenika. Politički problem je i dalje ostao štampanje udžbenika za osnovne škole iz predmeta *Priroda i društvo* za 4. razred, *Istorija* za 5, 6, 7, 8. razred, *Istorija* za 1, 2, 3, 4. razred gimnazije, *Istorija* za 1. i 2. razred srednjih stručnih škola, *Geografija* za sve razrede osnovnih škola, gimnaziju i srednje stručne škole. Naročito je osetljiv problem ostao nedostatak udžbenika za srednje škole.

Razvoj obrazovanja na albanskom jeziku na Kosovu na svim nivoima i na jugu Srbije (u Preševskoj dolini), i pored ideoloških i političkih ograničenja, u socijalističkoj Jugoslaviji imalo je vidne rezultate u školovanju mnogih naraštaja albanske nacionalnosti, u njihovom formiranju i profesionalnom osposobljavanju. Na žalost, zbog velikih političkih poremećaja tokom osamdesetih i devedestih godina XX veka, nastala su vrlo teška vremena u održavanju nastave na albanskom jeziku na tim područjima. To je na Kosovu trajalo do juna 1999. godine kada se ta pokrajina izdvojila iz političkog sistema Srbije. Na Jugu Srbije je, u pogledu školskih programa i udžbenika, školstvo i dalje bilo pod snažnim pritiskom Ministarstva prosvete u Beogradu. To je za posledicu imalo improvizaciju nastave, gde je sve zavisilo od *ad hoc* snalaženja nastavnika i učenika. Kvalitativnom promenom situacije 2010. godine, prosvetnim radnicima tog područja omogućeno je da učestvuju u kreiranju programa nastave za učenike osnovnih srednjih škola na albanskom jeziku, kao i u izboru udžbenika domaćih albanskih autora, autora iz Albanije ili autora prevedenih sa srpskog jezika. To je u znatnoj meri poboljšalo odvijanje nastave na albanskom jeziku na tom području, s tendencijom stalnog unapređivanja.

Literatura:

Albanci u Srbiji, 2003, *Albanci u Srbiji* – Preševo, Bujanovac i Medveđa. Beograd: Fond za humanitarno pravo.

BEQAJ, N., 1988, Politička iskušenja inteligencije na Kosovu, *Pogledi*, Split, 18, 2.

BERISHA, T. Z., 1994, *Emra që nuk harrohen: Arsimtarët veteranë (1941-1951) dhe arsimit shqip në Kosovë*. Prishtinë: Valton.

Diskriminacija na jugu Srbije, Inicijativa mladih za ljudska prava, *Peščanik*. Dostupno na: <http://pescanik.net/diskriminacija-na-jugu-srbije> [Pristupljeno: 03.09.2012]

EMINI, A., 2014, *Presheva në rrjedhat e historisë shek. XX*. (Punim doktorature).

Universiteti i Tiranës, Fakulteti historio-filologji, Departamenti i historisë, Tiranë

Etničke zajednice, 2007, 2008, *Etničke zajednica na Kosovu u 2007. i 2008*. Fond za humanitarno pravo. Dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=13188> [Pristupljeno: 11.08.2010]

GJOKUTAJ, M., RROKAJ, Sh., 2010, *Abetare: Shkronja pas shkronja*, Beograd: Klett.

GOJKOVIĆ, N., *Sistem zaštite manjina u Republici Srbiji*. Konrad Adenauer Stiftung. Dostupno na: http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_pred.pdf [Pristupljeno: 30.01.2008]

HYSENI, H., 2000, *Shifra dhe fakte për arsimin në Kosovë*. Prishtinë. Dostupno na: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/edu_kos_p0-108-yug-kos-aln-t01.pdf [Pristupljeno: 30.01.2010]

IMAMI, P., (2000), *Srbi i Albanci kroz vekove*. Beograd: K.V.S.

Kosovo nekad i danas, 1973, *Kosovo nekad i danas = Kosova dikur e sot*. Beograd: Ekonomska politika.

Ligji nr. 2002/2 mbi arsimin fillor dhe të mesëm në Kosovë = Zakon br. 2002/2 o osnovnom i srednjem obrazovanju na Kosovu/. Dostupno na: http://www.masht-gov.net/advCms/documents/1_RREG_LIGJI_SHQIP_Nr.20022.pdf [Pristupljeno: 30.01.2010]

Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji (CHRIS), Izveštaj koji se podnosi na osnovu Člana 25, paragraf Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Septembar 2007, str. 59-60. Dostupno: <http://chris-network.org/wp-content/uploads/2009/12/Drugo-Mi%C5%A1ljenje.pdf> [Pristupljeno: 30.11.2014]

MUHARREMI, I., 2010, *Shqiptarët e Medvegjës nëpër shekujt*, Prishtinë

Odluka o neustavnosti diploma ozbiljan test. *Radio Slobodna Evropa*. Dostupno na: www.slobodnaevropa.org, [Pristupljeno: 08.05.2014]

Problemet aktuale, *Problemet aktuale ne sferen e arsimit*, uvodna reč Rize Haljimiija, predsednika opštine, na IV sednici Skupštine opštine Preševa. Dostupno na: <http://www.presheva.com/arsimi/problemetarsimihyrese231002.html> [Pristupljeno: 30.01.2010]

STOJKOVIĆ LJ., MARTIĆ M. 1953, *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, Beograd: Rad. Statistički godišnjak Srbije, 1986, 1995, *Statistički godišnjak Srbije*, Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.

Statistikate arsimi 2013-2014. *Agjencia e statistikave të Kosovës*, <http://ask.rks-gov.net/arsimi/publikimet> [Pristupljeno: 29.12.2014]

Sukob ili dijalog, 1994, *Sukob ili dijalog: Srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana*. Subotica.

Tematski izveštaj, 2001, *Tematski izveštaj o nacionalnoj obrazovnoj politici – Kosovo*. Pakt o stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, 22. jun 2001, prevela Fadila Kajević. Dostupno na: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/thematic-review-yug-kos-srb-t05.pdf [Pristupljeno: 30.01.2010]

Thematic Review Of National Policies For Education – Kosovo. 22-Jun-2001. Pact for South Eastern Europe.

[http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CCNM/DEELSA/ED\(2001\)6&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CCNM/DEELSA/ED(2001)6&docLanguage=En)

Zakon o ratifikaciji, Zakon o ratifikaciji evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori*, br. 18/2005.

Naile Mala-Imami
Faculty of Philology
University of Belgrade

Education System in Albanian Language in Kosova/o and South of Serbia (1945-2015)

Abstract:

Purpose of this paper is to provide historical overview of the development of school system in Albanian language from 1945 to 2015 in Kosovo and South of Serbia, in municipalities of Presheva, Bujanovac and Medvedja. After the Second World War and establishment of socialist socio-economic relations, historical injustice against the Albanian people who did not have the right for education in their mother tongue during the Kingdom of Serbs Croats and Slovenians has been corrected. Year after year, despite numerous problems, education in Albanian language was spread systematically in primary and secondary education system while in 1960 foundations for university studies were laid down. Development in school system in Albanian language in Kosovo at all levels by 1990, despite ideological and political constraints, has had tangible results in the education of many generations of Albanians. After 1999 Kosovo has developed an independent education system while Albanians from South of Serbia partially exercise the right to treat some of topics that relate to their nation.

Key words:

School system in Albanian, Kosovo, South of Serbia, Serbia, Educational policy